

МОВА І СТЫЛЬ ТВОРАЎ ЯНКІ КУПАЛЫ І ЯКУБА КОЛАСА

УДК 81'37

ДАЖЫНКИ: ГІСТОРЫЯ АДНАГО СЛОВА (НА МАТЭРЫЯЛЕ ТВОРАЎ ЯНКІ КУПАЛЫ І ЯКУБА КОЛАСА)

А. С. Васілеўская

*Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка
Мінск, Рэспубліка Беларусь
alena.vasil.26@gmail.com*

У артыкуле разглядаюцца семантычныя змены слова *дажынкi* ў сучасным мастацкім і публіцыстычным дыскурсе, выяўляецца, як звязаны змены ў грамадстве са зменамі ў лексічным складзе мовы.

Ключавыя словы: семантычныя трансфармацыі, метанімія, метафара, расшырэнне значэння.

HARVEST: THE HISTORY OF ONE WORD (BASED ON THE WORKS OF YANKA KUPALA AND YAKUB KOLAS)

E. S. Vasilevskaya

*Belarusian State Pedagogical University named after Maxim Tank
Minsk, Republic of Belarus
alena.vasil.26@gmail.com*

The article examines the semantic changes of the word “harvest” in modern artistic and journalistic discourse, examines how changes in society are connected with changes in the lexical composition of the language.

Key words: semantic transformations; metonymy; metaphor; expansion of meaning.

Лексіка – адзін з самых рухомах узроўняў мовы, склад якога пастаянна мяняецца: з’яўляюцца адны словы, выходзяць з актыўнага ўжывання іншыя. Бывае, што за адносна кароткі час адно і тое ж слова перажывае «падзенні і ўзлёты» ў сваёй гісторыі. Мяняецца частотнасць выкарыстання слова, сфера яго ўжывання. Функцыянальныя змены могуць адбывацца паралельна з семантычнымі трансфармацыямі, сярод якіх адзначым вобразныя (метафара, метанімія, сінекдаха) і бязобразныя (расшырэнне, звужэнне) пераносы [12].

Нярэдка напрамкі семантычных змяненняў можа падказваць традыцыя, ужыванне слова ў творах класікаў беларускай літаратуры, першае месца сярод якіх належыць, безумоўна, Якубу Коласу і Янку Купалу.

Сёння літаральна на нашых вачах ствараецца «гісторыя» слова *дажынкi*, якая і стане прадметам нашага аналізу.

У «Тлумачальным слоўніку беларускай мовы» (1977–1984) зафіксавана два значэнні лексемы *дажынкi*: 1) ‘дзеянне паводле значэння дзеяслова *дажынаць*’, 2) ‘абрадавае свята ў дзень заканчэння жніва’.

Цікава паназіраць за спецыфікай ужывання слова ў беларускіх мастацкіх і публіцыстычных тэкстах. Мы правялі аналіз выкарыстання слова *дажынкi* на аснове кантэкстаў, змешчаных у Беларускай N-корпусе [3]. Безумоўна, нягледзячы на дастаткова вялікі аб’ём корпуса (больш за 177 млн словаўжыванняў), у ім адлюстраваны далёка не ўсе выпадкі ўжывання той ці іншай моўнай адзінкі, аднак аналіз змешчаных тэкстаў дае магчымасць зразумець і ўбачыць агульныя тэндэнцыі.

У Беларускай N-корпусе мы налічылі 119 кантэкстаў выкарыстання слова *дажынкi* ў творах беларускіх пісьменнікаў і публіцыстаў.

Аналіз тэкстаў паказвае, што слова ў прыведзеных кантэкстах ужываецца пераважна ў другім значэнні:

Гэй, жнема, бабкі і дзяўчынкі,
Гаруйма: гора – не напасць;
Пан справіць гучныя **дажынкі**:
За пот, кроў, слёзы – водкі дасць
(Янка Купала. «Песня жней») [3].

Абрад *дажынкi* не меў цвёрда зафіксаванай даты правядзення, а быў звязаны з заканчэннем жніва. Абрад меў глыбокае сакральнае значэнне: «Дажынкавыя абрады былі скіраваны на тое, каб аддзякаваць “духам нівы” за хлеб, захаваць яе плён на наступны год. Дажаўшы жыта, жнеі ўпрыгожвалі апошні сноп кветкамі і стужкамі, плялі вянкi з каласоў і палявых кветак, з песнямі ішлі ў вёску. Зайшоўшы ў двор, дажынкавая талака перадавала апошні сноп гаспадару, які запрашаў жней за гасцінны стол» [6, с. 165].

Як і ўсе абрады земляробчага цыкла, дажынкі былі накіраваны на забеспячэнне ўраджаю на наступны год, чаму і былі прысвечаны разнастайныя абрадавыя падзеі: завітанне «барады», якой называлі «апошні снапок, зернем якога пасля Прачыстай пачыналі засеўкі» [8, с. 148], свята свечкі, якую пераносілі з адной хаты ў другую і інш.

Лексема *дажынкi* ўжываецца ў мастацкіх тэкстах і з метанімічнымі значэннямі: 1) ‘час, калі адзначаюцца дажынкі’: «Ну, цяпер, ужо **дажынкі**» (Янка Купала. «Сон на кургане») [3]; 2) ‘песні, якія спяваюць на дажынках’: «Жаль ёй павяўшых дакосін, // Спетых **дажынак** ёй жаль» (Янка Купала. «Восень») [3].

Не застаецца нязменнай і частотнасць ужывання лексічнай адзінкі.

Так, паводле даных корпуса, на 30 першых год XX ст. прыходзіцца 35 ужыванняў слова. Для нагляднасці мы ўвялі ўмоўную лічбу, якая паказвае колькасць ужывання слова за год. У перыяд з 1901 па 1930 г. гэта лічба складае прыблізна 1,16 ужывання за год. Часавы адрэзак быў выбраны невыпадкова. З 1929 г. пачынаецца масавая калектывізацыя беларускага сялянства, і можна меркаваць, што старажытныя абрады паступова губляюць сваё значэнне, што пацвярджаецца і прыведзенымі лічбамі.

За гады з 1931 па 1990 г. мы налічылі 39 ужыванняў, што складае 0,65 ужыванняў за год. Як бачым, актыўнасць ужывання слова істотна зніжаецца: варта адзначыць, што найчасцей лексема выкарыстоўваецца ў гістарычнай прозе.

За гады з 1991 па 2020 г. у корпусе прадстаўлена 26 ужыванняў, што складае 0,8 ужыванняў за год. Актывізацыя ўжывання лексемы звязана, на наш погляд, з тым, што з 1996 г. на Беларусі пачынае штогод праводзіцца спачатку рэспубліканскі, а потым і абласныя фестывалі працаўнікоў вёскі *Дажынкi*, прысвечаныя заканчэнню збору ўраджаю. Таму частотнасць ужывання лексемы з канца 1990-х – пачатку 2000-х гадоў будзе значная большая, бо за межамі корпуса, безумоўна, засталіся шматлікія газетныя публікацыі, прысвечаныя фестывалю.

Адпаведна мяняецца і значэнне слова *дажынкi*. У «Тлумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы» (2002) зафіксавана адно азначэнне – ‘святкаванне заканчэння жніва’. Можна гаварыць пра расшырэнне значэння слова і замацаванне яго як узуальнага. У такім новым значэнні занатавана яно ў творах беларускіх аўтараў: «І ведаў пра свайго земляка толькі адно: нядаўна ён вярнуўся з рэспубліканскіх **Дажынак**, і Прэзідэнт уручыў яму, пераможцу ўборкі, новенькую легкавую машыну» [3].

З 2014 г. *Дажынкi* перасталі быць рэспубліканскім фестывалем, праводзяцца асобна ў кожным рэгіёне Беларусі, таму ўсё часцей назоўнік *дажынкi* пачынае ўжывацца ў спалучэнні з прыметнікамі, якія абазначаюць месца: *абласныя дажынкi*, *дачныя дажынкi*, нават *тальянскія «Дажынкi»* і інш.: «**Абласныя “Дажынкi-2021”** у Лагішыне» [1], «Так, в мінувшую субботу, в то время как многие посещали республиканские “Дажынкi” в Жлобине, в садовом товариществе “Буровик-1” тоже праздновали завершение сезона – **дачныя “Дажынкi”**» [5].

Актывізацыя ўжывання слова *дажынкi* прыводзіць да далейшых семантычных зрухаў у яго значэнні: у сучасным публіцыстычным дыскурсе яно пачынае ўжывацца са значэннем ‘падвядзенне вынікаў’. Менавіта такое значэнне рэалізуе слова ў наступным кантэксте: «У працаўнікоў вёскі па заканчэнні цыкла сельскагаспадарчых работ прынята праводзіць свята

“Дажынкi”. Так i ў лiтаратараў Гомельшчыны па iнiцыятыве старшыні абласнога аддзялення Саюза пiсьменнікаў Беларусi Уладзiмира Гаўрылоўча са снежня 2006 года з’явилася свята пад назвай “Славянскiя **лiтаратурныя дажынкi**”. Па традыцыi ў днi свята лiтаратары падводзяць вынiкi сваёй творчай дзейнасцi, узнагароджваюцца пераможцы i прызёры абласных лiтаратурных конкурсаў» [2]. Такое выкарыстанне слова замацавалася i стала дастаткова частотным: «Цудоўным кастрычніцкiм днём (29/10-19 г.) паэты Дзяржыншчыны, удзельнiкi народнага лiтаратурнага клуба “Выток”, пабывалi на мiжрэгiянальных **лiтаратурных “дажынках”**» [9]; «**Лiтаратурныя дажынкi** Берасцейшчыны» [7]. Па аналогii з’явилася спалучэнне *творчыя дажынкi*: «**Творчыя дажынкi** правялi 21 лiстапада на базе Уздзенскай раённай бiблiятэки iмя П. Труса лiтаратары Уздзеншчыны i Дзяржыншчыны» [12].

Слова *дажынкi* мае выразную ўнутраную форму, таму можна паспрачацца, наколькi апраўданым з’яўляецца такое ўжыванне назоўніка. Аднак нярэдка аўтары спрабуюць «кадыфікаваць» выкарыстанне слова з пераносным значэннем, уводзячы ў кантэкст лексемы, якiя сталi метафарамi ў межах прататыпiчнай метафарычнай мадэлі *дзейнасць чалавека – сельскагаспадарчая праца: ураджай, палетак* i iнш.: «“Лiтаратурныя дажынкi” сабралi важкi **ўраджай**» [2]; «“Дажынкi” на лiтаратурных **палетках**» [4].

Пераноснае значэнне гэтых i iншых слоў у межах метафарычнай мадэлі мы бачым у творах Янкi Купалы i Якуба Коласа:

Дык не забудзьце дзетак,
З **палеткаў** вашых кветак,
Як вернецесь дахаты,
Сябrotchкi-дэлегацы!
(Янка Купала. «Ад мiнскiх дзяцей») [3].

I люблю я цябе, паважаю.
Няхай будзе ў паэзii больш **ураджаю**
(Якуб Колас. «Петрусю Броўку») [3].

Аднак папулярнасць слова ў сучасным публiцыстычным дыскурсе, ператварэнне яго ў штамп часам прыводзiць, на наш погляд, да лексiчных памылак, як, напрыклад, у наступным кантэксце: «На “**каталiцкiя дажынкi**” ў Вiцебску вернiкi зрабiлi ружанец з бульбы. У нядзелю 29 верасня ў катэдральнай парафii Езуса Мiласэрнага ў Вiцебску адбылася святая Iмша падзякi за сёлетнi **ўраджай** – своеасаблiвыя “**малiтоўныя дажынкi**”» [10].

Больш матываваным, па нашым меркаванні, падаецца метафарычнае ўжыванне слова *дажынкi* ў значэннi ‘заканчэнне жыцця’, якое неаднаразова сустракаецца ў творах сучаснага аўтара С. Давiдовiча: «Жыцця пачатак // I **жыцця дажынкi** // Адольваем iмгненна – // нап्राстькi» (С. Давiдовiч. «Правiла адно») [3].

Першае падобнае ўжыванне назоўніка *дажынкi* зафіксавана ў творах Янкi Купалы: «Пяюць аб мiнуўшым памiнкi – // Бязрадасны гiмн пражытому... // **Быцця** свайго бачыш **дажынкi**, // Падводзiш рахунак былому» (Янка Купала. «Асеннiм вечарам») [3]. Такая метафара ствараецца ў межах прататыпiчнай метафарычнай мадэлі: *жыццё чалавека – земляробчая праца*, у межах якой пераноснае значэнне набылi словы *росквіт, умалот, жнiво* i iнш.:

На дзясятая угодкi,
Хоць ноч доўга, дзень кароткi,
Разважае ўвесь народ,
Якi выйшаў **умалот**.
Дзе якое было **жнiва**,
Цi ўрадлiва, цi шчаслiва:
Суды судзяць так i сяк,
Хто прасцей, хто накасяк.
(Янка Купала. «З угодкавых настрояў») [3].

«Як на дарагую магілу, прыйшоў ён сюды, каб пасмуткаваць аб сваёй гандлярскай долі і аддацца ўспамінкам аб мінулым **росквіце** свайго жыцця» (Якуб Колас. «На ростанях») [3].

Такім чынам, аналіз ужывання нават адной лексемы дазваляе паглядзець на развіццё лексічнай сістэмы беларускай мовы ў дынаміцы. Ён дае магчымасць пэўным чынам уявіць, як звязаны падзеі ў грамадстве і змены ў лексіцы. Даследаванні падобнага тыпу дапамогуць прасачыць і пераемнасць традыцый у развіцці лексічнай сістэмы беларускай мовы.

Бібліяграфічны спіс

1. Абласныя «Дажынкi-2021» у Лагішыне. Пружанскія аграрыі – сярод лепшых у рэгіёне! [Электронны рэсурс] // Раённыя будні. – Рэжым доступу: <http://www.budni.by/?p=46545>. – Дата доступу: 1.08.2022.

2. Арлова, Л. «Літаратурныя дажынкi» сабралі важкі ўраджай [Электронны рэсурс] / Л. Арлова // Петрыкаўскія навіны. – Рэжым доступу: <http://petrikov.by/l-taraturnyya-dazhynk-sabral-vazhk-radzhay/>. – Дата доступу: 1.08.2022.

3. Беларускі N-корпус [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://www.bnkorpus.info>. – Дата доступу: 4.08.2022.

4. Вялічка, Л. «Літаратурныя дажынкi» сабралі важкі ўраджай [Электронны рэсурс] / Л. Вялічка // Брянская областная научная универсальная библиотека имени Ф. М. Тютчева. – Рэжым доступу: <http://libryansk.ru/dazhynk-na-litaraturnyh-paletkah/>. – Дата доступу: 1.08.2022.

5. Казимова, А. Четвёртые дачные «Дажынкi» [Электронны рэсурс] / А. Казимова // Речицкий районный исполнительный комитет. – Рэжым доступу: <https://rechitsa.by/rayon/4380-chetvertye-dachnye-dazhynk.html>. – Дата доступу: 1.08.2022.

6. Ліс, А. Дажынкi / А. Ліс // Этнаграфія Беларусі: энцыкл. / рэдкал.: І. П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: БелСЭ, 1989. – С. 165.

7. Літаратурныя дажынкi Берасцейшчыны [Электронны рэсурс] // СБ. Беларусь сегодня. – Рэжым доступу: <https://www.sb.by/articles/l-taraturnyya-dazhynk-berastseyshchyny.html>. – Дата доступу: 4.08.2022.

8. Лозка, А. Ю. Беларускі народны каляндар / А. Ю. Лозка. – Мінск: Полымя, 2002. – 239 с.

9. Міжрэгіянальныя літаратурныя «дажынкi» [Электронны рэсурс] // Дзержинская районная централизованная библиотечная система. – Рэжым доступу: <https://www.dzerlib.by/News/Read?articleId=1391>. – Дата доступу: 1.08.2022.

10. На «каталіцкія дажынкi» ў Віцебску вернікі зрабілі ружанец з бульбы [Электронны рэсурс] // Catholic.by. – Рэжым доступу: <https://catholic.by/3/tags/dazhynki>. – Дата доступу: 4.08.2022.

11. Павел, В. К. Лексическая номинация: на материале молдавских народных говоров / В. К. Павел. – Кишинев: Штиинца, 1983. – 231 с.

12. Сабалеўскі, В. Творчыя дажынкi літаратараў Уздзеншчыны і Дзяржыншчыны [Электронны рэсурс] / В. Сабалеўскі // Мінскае абласное аддзяленне ГА «Саюз пісьменнікаў Беларусі». – Рэжым доступу: <http://maaspb.by/tvorchyua-dazhynki-litaratara%D1%9E-uzdzenshchyny-i-dzyarzhynshchyny/> – Дата доступу: 1.08.2022.

УДК 811.161

СРАВНИТЕЛЬНЫЕ КОНСТРУКЦИИ В ПОЭМЕ ЯКУБА КОЛАСА «НОВАЯ ЗЯМЛЯ» И ИХ ПЕРЕВОД НА РУССКИЙ ЯЗЫК

Е. Е. Долбик

*Белорусский государственный университет
Минск, Республика Беларусь
dolbikee@gmail.com*

В статье описывается структура функционально-семантического поля сравнения в поэме Якуба Коласа «Новая земля». Анализируются переводы сравнительных конструкций на русский язык; выявляются соответствия// несоответствия переводов, выполненных С. Городецким, Е. Мозольковым, П. Семыниным, М. Исаковским, П. Радимовым, тексту оригинала; характеризуются переводческие трансформации.